

Könyvszemle

A modern magánjogi rendszerek kialakulása és fejlődése a római jogi hagyományok alapján

A romanisztikai, civilisztikai és jogösszehasonlító szakirodalomban egyaránt lépten-nyomon hangsúlyozott és nehezen túlbecsülhető jelentőségű tény, hogy a kontinentális jogrendszerek alapjául az a római jog szolgál, melynek befolyása azokban az országokban is jelentős, ahol annak recepciójára a maga teljességében nem került sor. Nem csupán a római jogi hagyományok alapján fejlődött *civil law jurisdictions*-ra, illetve a részben az angolszász, részben a római jogi hagyományok alapján formálódott vegyes jogrendszerekre (mixed jurisdictions) gondolunk, hanem a *common law jurisdictions* körébe tartozó jogrendszerekre is.

Hamza Gábor akadémikusnak, az ELTE ÁJK Római Jogi Tanszéke tanszékvezető professzorának 2009 őszén megjelent német nyelvű monográfiája római jogi alapokon vizsgálja a modern magánjogi rendszerek kialakulását és fejlődését. A mű szövege, *Hamza Gábor* eddig publikált német nyelvű monográfiáihoz hasonlóan, az ELTE ÁJK Római Jogi Tanszékéhez már hosszú évek óta kötődő *Buzády Csongornal* együtt készült.

A könyv megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem szervezésében 2009. november 10-én könyvbemutató kísérte, amelyen *Földi*

András, az MTA doktora, valamint *Harmathly Attila* és *Vékás Lajos* akadémikus polgári jogász professzorok méltatták *Hamza Gábor* legújabb monográfiáját.

A mű a korábbi művekhez hasonlóan mindenekelőtt – a neves polihisztor, *Gottfried Leibniz* terminológiájával élve – külső történeti szemléletben íródott. Ugyanakkor a *Hamza Gábor* által külön hangsúlyozott, számos tekintetben új megközelítésmódra tekintettel a könyvben belső történeti (dogmatörténeti) fejtegetések is olvashatók. A mű különleges értékei közé tartozik, hogy a monográfia egy több ezer(!) tételből álló többnyelvű irodalomjegyzéket tartalmaz, és nem csupán Magyarországon, hanem sokszor a nagy külföldi könyvtárakban is alig-alig hozzáférhető szakirodalmi apparátusra támaszkodik; hogy nem csupán az európai országok római jogi tradícióin alapuló magánjogfejlődését vizsgálja, hanem számos, nem csupán a magyar, hanem az európai szakirodalomban is eddig egyáltalán nem tárgyalt, sokszor kevésbé ismert Európán kívüli jogrendszer bemutatásának is teret szentel.

A téma feldolgozása – a rendkívül széles vizsgálódási horizontra tekintettel – nyilvánvalóan nem lehetett teljeskörű. Egyes országok (például: Nicaragua, Panama, Guatemala) magánjogfejlődésének bemutatása – nyilván a szakirodalomhoz való hozzáférés rendkívüli nehézségeire való tekintettel – csupán vázlatos; a könyv elsősorban a *law in books*-ot vizsgálja, mindenekelőtt a polgári jogi kódexe-

ket téve elemzésének tárgyává, a *law in action*-nek kevés teret szentel.

Ami a könyv szerkezeti felépítését illeti, a romanista megközelítésmód jelentőségét hangsúlyozó *Előszót* (11–15.) egy önálló tanulmányban is beillő, a magánjog harmonizációjának főbb kérdéseit taglaló és a római jogi tradíció jelentőségét hangsúlyozó, az angol jogfejlődés, illetve jogfelfogás sajátosságaira is kitérő elemzés követi (17–37.), melyben a szerző többek között kifejti azt a – mintegy az egész magánjogtörténeti témájú munkásságának egyik vezérmotívumául is szolgáló – alaptételt, miszerint a római jog biztos alapot szolgáltat az európai jogközelítés hosszú folyamatához.

A könyv *első része* (38–56.) az európai magánjog kezdeteit mutatja be, melyek részben az ún. barbár jogokra, részben pedig a justinianusi római jogra vezethetők vissza. Ezt a kettős gyökeret szem előtt tartva a szerző mindenekelőtt a barbár kompilációk keletkezéstörténetét és a justinianusi kodifikáció folyamatát tekinti át, utóbbi kapcsán idézve *Gottfried Leibniz* híres nézetét, aki úgy vélte, hogy a justinianusi törvénytű sokkal inkább tekinthető kompilációnak, mintsem kodifikációnak. (Ez a kérdés élénk szakirodalmi viták tárgyát képezi mind a mai napig.)

A könyv *második része* (57–174.) az európai magánjog középkori fejlődését tekinti át. Behatóan foglalkozik a római jogot, a kánonjogot (mely *Hans Schloesser* szavaival a „civiljog testvérdiszciplínája”) és a hagyományosnak mondható szakirodalmi álláspont szerint a különféle feudális és városi jogokat is magában foglaló „*ius commune*” fogalmával és jelentőségével. Hamza ezt követően a német területeken, az osztrák örökös tartományokban, Németalföldön és Svájcban vizsgálja a római jog középkori továbbélését. A szerző figyelme

kiterjed továbbá a *pays de droit écrit*-re és *pays de droit coutumier*-re történő kettéosztottságát egészen a *Code civil* 1804-es hatályba lépéséig megőrző francia magánjog középkori fejlődésének bemutatására, továbbá – eltérő részletességgel – a középkori Itália, Spanyolország, Portugália, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Anglia, Wales, Skócia, az észak-európai országok, Bulgária, Szerbia, Montenegró, Havasalföld és Moldova, valamint Oroszország középkori magánjogfejlődésének bemutatására is.

A mű *harmadik*, legterjedelmesebb *része* (175–601.) a magánjog újkori fejlődését mutatja be az egyes európai országokban, az elemzés középpontjába a polgári jogi kodifikációk kérdéskörét állítva – az egyes polgári törvénykönyvek szerkezetére, főbb sajátosságaira és tartalmi elemeire, valamint az egyes törvénykönyvek elméleti és történeti gyökereire egyaránt kitérve. Behatóan foglalkozik a pandektarendszerrel, illetve az ennek keretében kidolgozott általános résszel, amely alighanem a XIX. század jogtudományának egyik legjelentősebb alkotása. Jól ismert, hogy ez a szisztéma több, ma is hatályos polgári jogi kódex, így például az 1900-ban hatályba lépett, *Josef Partsch* német romanista szavai nyomán a pandektajog „halálát” okozó német *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB), valamint újabban például az 1966-os portugál, az 1999-ben hatályba lépett makaói vagy éppen az új, 2002-es brazil *Código civil* alapját képezi. Magára a német polgári törvénykönyvre nézve ide kínálkozik *Franz Wieacker* szellemes értékelése, miszerint a BGB nem más, mint „a klasszikus liberalizmus későn született gyermeke és a pandektatudomány gyümölcse”. Ide kívánkozik *Friedrich Ramm* megjegyzése is, miszerint a BGB egy „elkészt nemzet elkészt törvénykönyve”. *Frederic William*

Maitland szerint pedig a BGB „a legjobb kódex, amit a világ valaha is látott”.

A német BGB-vel szemben ugyanakkor az 1811-es osztrák *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* a természetjogi megközelítés folytán némiképp módosított intéziórendszert követ. Ennek megfelelően nem tartalmaz sem általános részt, sem pedig külön kötelmi jogi részt. Bár az öröklési jognak (*droit des successions*) a tulajdonjogtól (*droit de la propriété*) való elhatárolása már jóval korábban, a francia magánjogtudomány óriása, *Jean Domat* tudományos munkásságában is megjelent, az osztrák ptk. önálló öröklési jogi részt sem tartalmaz.

Svájcbn először a kereskedelmi jogot is magában foglaló kötelmi jog kodifikációjára került sor 1881-ben (*Schweizerisches Obligationenrecht*). Az *Eugen Huber* által kidolgozott, 1907-ben kihirdetett és 1912-ben hatályba lépett svájci polgári törvénykönyv (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch*) fontos szerepet játszott a későbbi magánjogi kodifikációkban. Itt utalunk *Pio Caroni* szavaira, aki a svájci ZGB-t „öntudatos törvénykönyvnek” nevezi, és valóban, a ZGB tudatosan lemondott a külföldi és történeti előképek figyelembe vételéről (*Hans Schlosser*).

Liechtenstein magánjogfejlődésének külön tárgyalása már csak azért is kiemelkedő jelentőséggel bír, mert ez a témakör jószerevel teljesen ismeretlen a magyar olvasóközönség előtt, de a nemzetközi szakirodalomban is csak kevesen foglalkoztak vele. A szerző rámutat például arra, hogy az osztrák magánjog automatikus recepciója 1843-ig tartott Liechtensteinben. Érdemes felhívni a figyelmet e helyütt arra a körülményre is, hogy míg Ausztriában az Anschluss óta a *Johann Heinrich Thöl* által favorizált szubjektív szisztémát követő, 1897-es *Handelsgesetzbuch* hatályos, ad-

ig Liechtensteinben a mai napig a francia *Code de commerce*-hez hasonlóan objektív rendszert követő 1861-es *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch* van hatályban.

Az olvasó a könyvben túlnyomórészt tudománytörténeti, valamint kodifikációtörténeti fejtegetésekkel, illetve a törvényi jog bemutatásával találkozhat; talán későbbi kutatások tárgyát képezheti majd az összehasonlító magánjogtörténeti vizsgálat kiterjesztése a bírói alkotta jogra is. A törvényi jog bemutatása általában részletekbe menő, és impozáns forrás-, valamint szakirodalmi apparátusra támaszkodik, ám talán nem mindenhol kellően részletes. Portugália újkori magánjogfejlődésének ismertetése során például a mind szerkezeti, mind pedig tartalmi szempontból a BGB erőteljes hatását tükröző, a későbbi portugál nyelvű (az 1999-es makaói, vagy éppen az új, 2002-es brazil kódexre is utalhatunk) kodifikációkra nagy hatást gyakorló 1966-os portugál *Código civil*, illetve ennek hatástörténete nézetünk szerint részletesebb bemutatást is igényelhetett volna. A pandektarendszert követő kódex igen terjedelmes, 396 cikket tartalmazó – többek között a törvény értelmezésére, a jogügyleti nyilatkozatok általános szabályaira, a jogügyletek érvénytelenségére, a házasságkötési képességre és a házasság legalapvetőbb szabályaira, az extrakontraktuális felelősségre, a jogi tényekre, a jogviszonyokra, a jogképességre, a feltételre és az időhatározásra, az elévülésre, a bizonyításra, a vélelmekre kiterjedő – általános résszel kezdődik, amit a kötelmi jog, a dologi jog, a családjog, s végül az öröklési jog követ.

Hamza Gábor külön hangsúlyozza a *Hexabiblosz* jelentőségét, amely Görögország területén egészen 1946-ig, a szerkezetében a pandektarendszert követő, a BGB ha-

tását egyes konkrét jogintézmények tekintetében is tükröző egységes polgári jogi kódex (*Astikos kodix*) hatályba lépéséig élő jog volt. Bár maga a szerző is utal arra, hogy Harmenopolosz, Thesszalóniki város bírása (katholikos krites) *Hatoskönyve* szerkezetét tekintve sok tekintetben a modern pandektarendszert vetíti előre, és Görögország újkori magánjogfejlődésének bemutatása kapcsán részletesen elemzi a görög ptk. szerkezetét is, mégis hiányolhatjuk a *Hexabiblosz* és az *Astikos kodix* szerkezetének felettből izgalmas összehasonlító vizsgálatát. A *Hexabiblosz*-ban a bírácoknak szóló *Előszót* követően az első könyvben személyi jogi szabályok olvashatók, míg a második könyvben dologi jogi, a harmadik könyvben pedig kötelmi jogi szabályok szerepelnek. A negyedik könyvben a házassági jog került elhelyezésre, az ötödik könyv pedig az öröklési jogot tárgyalja. Igen modern rendszer; dologi jogról leválasztott, önálló öröklési jog, személyi jogi szabályokról leválasztott önálló házassági jogi szabályok, valamint külön könyvben elhelyezett dologi és kötelmi jogi szabályok. Igen, valóban a modern pandektarendszer előfutára! A *Hexabiblosz* hatodik könyvében pedig kártérítési jogi rendelkezések szerepelnek. Külön vizsgálatot érdemelne annak kimutatása, hogy a *Hexabiblosz* szerkezete miképpen vetítette elő a modern pandektarendszert, illetve hogy maga a *Hexabiblosz* (közvetlenül, vagy csupán a BGB közvetítésével?) miképpen befolyásolta a pandektarendszerű görög ptk. szerkezetét.

A magyar magánjogfejlődést bemutató fejtegetések értéke többek között, hogy azok nem csupán a magyar magánjog külső történetét, hanem a hazai jogtudomány, illetve jogi oktatás történetét is behatóan tárgyalják, a legújabb kori magyar jogi romanisztikából *Visky Károly*, *Brósz Róbert*, *Pólay Elemér*, *Be-*

nedek Ferenc és *Diószdi György* nemzetközileg is nagyra értékelt munkásságát is méltatva.

A mű *negyedik része* (602–723.) az európai magánjogi tradíciók hatását vizsgálja számos Európán kívüli ország – a legészletebben az amerikai kontinens országainak – vonatkozásában, a szerző e tárgykörben korábban publikált kutatásaihoz képest itt is részletesebben, illetve szélesebb spektrumban, egyes országok esetében azonban csak dióhéjban. Hamza Gábor behatóan elemzi például a római jognak az Egyesült Államok jogfejlődésére gyakorolt, általában kevésbé ismert, ám korántsem elhanyagolható hatását. Az 1994-es, a kontinentális jogi hagyományokat messzemenően őrző, dogmatikájában és terminológiájában is a római jogi tradíció továbbélését mutató, ugyanakkor angolszász jogi elemeket is szép számban tartalmazó, szerkezetében a svájci ZGB hatását tükröző québec-i polgári törvénykönyv, valamint a szintén a római jogi hagyományok továbbélését mutató louisianai ptk. is részletesebb elemzést nyer.

Különösen behatóan foglalkozik a szerző a „jogi nagyhatalomnak” tekinthető Brazília jogfejlődésével, illetve az új brazil ptk.-val is. A mind szerkezetében, mind tartalmában az új portugál ptk. – és ezáltal persze a BGB – hatását tükröző, igen modern 2002-es brazil *Código civil* meglehetősen terjedelmes általános részt (*Parte geral*) tartalmaz; ennek első könyve a személyek jogát, második könyve a dolgokra vonatkozó legfontosabb szabályokat tartalmazza, harmadik könyve pedig többek között a jogi tényekről, ezen belül a portugál ptk.-hoz hasonlóan ebben a kódexben sem definiált jogügyletről, a képviselétről, továbbá a feltételről, az időtűzésről, a jogügyleti hibákról, a jogügylet érvénytelenségéről, a megen-

gedett és a meg nem engedett aktusokról, az elévülésről, illetve a bizonyításról szól. A brazil kódex különös része (*Parte especial*) pedig elsőként a kötelmi jogot tárgyalja, majd a dolgok jogát, ezt követően a család-jogot, s végül az öröklési jogot tartalmazza.

Hamza Gábor kitér továbbá egyes ázsiai országok jogfejlődésének bemutatására, így például a római jogi tradíció megismerésére újabban óriási súlyt helyező Kína magánjogfejlődésének elemzésére is, és részletesen foglalkozik a vegyes jogrendszernek tekinthető dél-afrikai jog főbb vonásaival, fejlődésével és forrásaival is.

A mű tartalmi mondanivalóját *rövidítésjegyzék* (725–729.), nagy gonddal összeállított, többnyelvű *irodalomjegyzék* (731–770.), részletes *forrás-, név-, cím- és tárgymutató* (771–

801.), valamint a német mellett *angol, francia, olasz és spanyol tartalomjegyzék* egészíti ki.

Hamza Gábor immár harmadik, német nyelven megjelent, a modern magánjogok kialakulását és fejlődését a nemzetközi szakirodalom vezérmunkáihoz képest is hallatlanul széles horizontban és imponáló adatgazdagsággal bemutató monográfiája kétségtelenül újabb mérföldkő a téma hazai és nemzetközi szakirodalmában egyaránt. A mű számot tarthat a római jog, a magánjogtörténet és a jogösszehasonlítás szakembereinek figyelmére. (*Gábor Hamza: Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2009, 826 p.*)

Siklósi Iván

tanárségéd, ELTE ÁJK Római Jogi Tanszék

Sajtó-kép-történet a magyar neveléstudományban

A hazai pedagógiai szaksajtó, illetve a neveléstudományi folyóiratok strukturált koncepcionális vizsgálatának lehetővé (ismételten) szemtanúi Gécz János jóvoltából, korábbi kutatásai már-már kitaposott, antropológiai szemléletű nyomvonalán lépdelve. Számos munkája vette már górcső alá a magyar pedagógiai szaklapok fotóapparátusának képi hangsúlyait, a szaksajtó textuális és ikonikus tartalmának komplex viszonyrendszerét. A szerző legújabb tudományos szakkönyve korábbi közleményeinek kötetté szerkesztett sajátos realizálódása. Az írásmű a nívós pedagógiai szaklap, az *Iskolakultúra* könyvsorozatának (*Iskolakultúra-könyvek*) harmincnycadik eleme. A széria szerteágazó és termékeny kiadói mentalitásának ékes bizonyítéka a tizenkét év alatt rendszeresen – évi átlag két-há-

rom új kötettel – megjelenő, széles palettán nyugvó neveléstudományi megközelítések tárháza, s a közelmúltban publikált, immár negyvenedik mű közreadása. Az *Iskolakultúra* 1998 óta bocsát közre tanulmány- és monografikus jellegű köteteket, melyek a nyelvtudományok, a neveléstudományok, a filozófiai, művelődéstörténeti, irodalom- és kultúratudományok széles spektrumát felölelik.

Gécz János munkája tizenkét tanulmányt ötvözve igyekszik a címben megragadott gondolat- és problémakörök (sajtó, kép és neveléstörténet) mentén egységes képet adni a 20. század második felének pedagógiai sajtójáról, miközben az 1956-os balatonfüredi pedagóguskonferenciára, a szocialista gyermekfelfogásra, a szaksajtóban tükröződő gyermekképre és térszimbolizációra irányítja a figyelmet. A könyvben közzétett tanulmányok jelentős hányada már napvilágot látott a hazai neveléstudományi profilú szaklapok hasábjain, illetve hagyományteremtő szakmai